

Сліпчишин Л.В. Креативність як ефективний інструмент підвищення якості підготовки фахівців для народних художніх промислів /Л.В.Сліпчишин // Нові технології навчання : наук.-метод. збірник / Інститут інноваційних технологій змісту освіти МОН України. – Київ : [б. в.], 2014. – Вип. 83. — С. 221–227.

УДК 377.3:373.87

Л.В.Сліпчишин, к.пед.н.,

Львівський науково-практичний центр
професійно-технічної освіти НАПН України

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ ПРОМИСЛІВ

В статье рассматриваются социально-экономические обоснования необходимости применения новых психолого-педагогических подходов к формированию креативных специалистов для народных художественных промыслов с учётом кластерной концепции в экономике.

***Ключевые слова:** народные художественные ремёсла и промыслы, кластерный подход, креативность, творчество, креативная среда, профессионально-художественное образование, профессионально-техническое учебное заведение.*

The socio-economic grounds of application necessity by new psychological and pedagogical approaches to forming of creative specialists for folk artistic handicrafts and trades taking into account cluster conception in the economy are considered in the article.

***Keywords:** folk artistic handicrafts and trades, cluster approach, creativity, creation, creative environment, professionally-artistic education, professionally-technical educational establishment.*

Зі вступом у ХХІ століття в суспільній свідомості почалося переосмислення традиційних цінностей з позицій прагматизму, який за головний моральний орієнтир визнає “розвиток і реконструкцію досвіду, розповсюджуючи креативну стратегію на всі поверхи культури, включаючи

духовні цінності” [1, с.15]. Якщо утилітаризм обмежувався рамками корисного винахідництва, то прагматизм допускає ідеали творчої свободи та визнає цінність високої творчості, сповідує спосіб креативного мислення та прикладний характер креативної діяльності. Для багатьох галузей культурної індустрії (і народних художніх промислів зокрема) питання виживання пов'язане з адаптацією до тих процесів, які спостерігаються в світовій економіці та культурі. Постійний діалог між економічними і культурними інноваціями потребує креативу, а значить і розуміння його природи.

Проблема розвитку народних художніх промислів в науковій літературі розглядається у різних аспектах: економіко-географічному (І. Вах, Я. Жупанський, Ф. Заставний, С. Іщук, М. Паламарчук, О. Шаблій); історико-географічному (І. Вагилевич, В. Гнатюк, Я. Головацький, Д. Гоберман, І. Сеньків); культурологічному (М. Жулинський, В. Кудін, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Рудницька); освітньому (В. Бойчук, О. Коберник, Л. Оршанський, В. Радкевич, В. Сидоренко А. Чебикін). Дослідженню сутності креативності, творчих здібностей особистості та їх розвитку в навчальному процесі присвячено чимало психолого-педагогічних праць (М. Лещенко, В. Моляко, А. Морозов, С. Степанов, Д. Чернілевський). Системний розгляд соціально-економічного підґрунтя такої важливої культурної індустрії як народні художні промисли дозволяє виявити основні тенденції, які намітилися сьогодні в суспільному житті, та орієнтувати на них теорію та практику професійно-художньої освіти. Проте сьогодні є незначна кількість праць щодо ролі освітніх закладів, які готують фахівців для народних художніх промислів, в розвитку креативних регіонів в Україні у контексті кластерного підходу.

Метою статті є спроба показати соціально-економічну важливість застосування нових підходів до організації підготовки фахівців для народних художніх промислів на прикладі кластерного підходу та розкрити роль креативу в цьому процесі.

Суспільні трансформації, які відбуваються в світі та в Україні, породили низку соціально-економічних проблем, вирішувати які необхідно на основі інноваційних підходів. До найбільш актуальних проблем можна віднести такі:

вичерпування багатьох традиційних галузей (наприклад, в Україні – видобувної та важкої промисловості); нерівномірність територіального розміщення підприємств конкретної галузі; скорочення масового виробництва і відповідно збільшення кількості незайнятого населення; зростання кількості незайнятої молоді, яка через відсутність професійного досвіду не може влаштуватися на роботу; низький рівень самостійності молоді у професійній діяльності; виникнення депресивних районів. Вивести країну з такої ситуації можна, якщо в ній будуть створені умови для конкуренції та переходу до креативної економіки, в якій творча особистість завжди може самореалізуватися.

Досліджуючи умови створення конкурентного середовища, науковці переважно розглядають економічну та фінансову складові, оскільки потужність економіки країни традиційно пов'язують з рівнем розвитку техніко-технологічної бази. Проте сьогодні такій важливій складовій економіки як культурна, що суттєво впливає на розвиток техніко-технологічної бази, з боку влади приділяється не виправдано незначна увага. У той час, як джерелом цивілізаційного поступу українські та закордонні вчені (Л. Гаррісон, С. Ганінгтон, М. Інглегард, Ю. Полунєєв, В. Чужиков) визнають знання і талант, завдяки яким культура інтегрується в техніко-технологічну базу економіки. Проте важливо пам'ятати, що: “Культура має свою ціннісну природу та ефективність. Швидше за все, саме творча культура з її мотиваційною енергетикою та смисловою інтегральністю може бути основою суспільного устрою” [1, с.125]. Тому творча складова діяльності сучасної людини перетворюється у вирішальний чинник суспільних процесів.

У ХХІ столітті в економічній сфері зросло значення конкурентних переваг (тобто переваг, які б не могли відтворити інші країни), а також тих незвичних аспектів, які їх викликали: потреб, незвичних вмінь, цінностей тощо. Щоб втриматися на міжнародному ринку за певною позицією, в країні мають існувати надійні джерела для створення конкурентної переваги. Це означає, що слушною є думка М. Портера про те, що завдяки культурі країна може отримати перевагу, виробляючи унікальні товари і послуги [5]. У цьому аспекті стратегічного значення набуває думка В. Чужикова про доцільність

формування креативних регіонів, в яких ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності є активізація творчого потенціалу [8]. Це ставить на порядок денний завдання активізації того ресурсного потенціалу, який комплексно стимулюватиме розвиток територій, сприятиме підвищенню добробуту населення та забезпечуватиме ті конкурентні переваги, які складно імітувати. До таких ресурсів можна віднести різні культурні феномени, наприклад: культурна та природна спадщини, видатні, особистості, фестивалі та культурні події, культурні індустрії, видатні місця, нематеріальні ресурси [2, с.212-213]. З чого можна зробити висновок про те, що у сфері культури закладається основа для формування конкурентних переваг, які орієнтують інтелектуальний потенціал на відповідний розвиток.

Незалежно від галузі розвиток інтелектуального потенціалу перш за все залежить від тих підходів, які застосовуються у підготовці сучасних фахівців. Для України важливою культурною індустрією, яка має великий потенціал для створення конкурентної переваги, є народні художні промисли, продукція яких наповнена автентичним семантично-ментальним кодом. Формування національних світоглядних переконань і цінностей, моралі і духовності лягли в основу виховної системи кожного без винятку навчального закладу. Особлива увага приділяється збереженню ознак національної самобутності та символізму в навчальних закладах художнього профілю. Для інноваційного розвитку галузі потрібні креативні працівники, які б не лише зберігали традиції, але й не дали “піти в небуття символам і знакам, які прийшли до нас через тисячоліття, а вдихнути в них нове життя, збагатити ними наше сьогодення. Необхідно віднайти саме ті глибинні полісемантичні образи, що були біля витоків української культури, з яких сформовано архетипові «матриці» сприйняття світу, які відображають усю систему уявлень наших предків про світ, уособлюють правічний Український Дух” [7, с.147].

Щоб накреслити ефективні шляхи і способи створення конкурентного середовища в країні та в регіонах, необхідно системно проаналізувати ті перешкоди, які стримують такі процеси в регіонах та в масштабах країни. Для створення конкурентного середовища достатньою умовою є наявність джерела,

продукція виробництва якого здатна конкурувати на світовому ринку і приносити прибуток. Проте саме через необхідні умови дуже часто хороші перспективи зникають як марево. Як показує аналіз наукових праць і практики (М. Вікхем, К. Кетелс, Г. Яшева, А. Яценко), до найважливіших необхідних умов можна віднести такі: інвестиції (як внутрішні, так і зовнішні), спільна участь зацікавлених різномасштабних підприємств та організацій у проектах, партнерство державного і приватного секторів у регіональному розвитку на основі спільної мети, якісна підготовка фахівців. Щоб утворився синергічний ефект, до створення моделі співробітництва на регіональному рівні можна підійти з позицій кластерної концепції. Ефективність такого підходу доведена міжнародною практикою.

Центральною ідеєю кластерної концепції є трактування кластера як важливого економічного інструмента, здатного ініціювати розвиток організацій і компаній, переорієнтувати їх діяльність від проблем до виявлення спільних перспектив. За визначенням М. Портера “кластер - це група географічно сусідніх взаємозалежних компаній та пов'язаних із ними організацій, що діють в певній сфері, характеризуються спільністю діяльності та доповненням один одного” [5, с. 59]. Застосування кластерного підходу у регіональній політиці дозволяє виявити джерело потенційної конкурентної переваги і за рахунок оптимального співвідношення виявлених підприємств і пов'язаних із ними організацій домогтися стимулювання зайнятості. Таким джерелом для багатьох регіонів України є народні художні ремесла і промисли. Адже виробництво художньо оформлених предметів побуту, одягу, оздоблювальних предметів, виробів декоративно-ужиткового мистецтва несе на собі відбиток тих стилевих особливостей і традицій, що притаманні регіону, і залежно від якості креативного вирішення більшою або меншою мірою сприяє формування конкурентної переваги в регіоні.

Аналіз стану народних художніх промислів в Україні дозволив дійти висновку про наявність основних проблем, спільних для різних регіонів: недостатня увага на державному рівні до потенціалу культурних індустрій; нестабільність виробництва; відсутність економічної концепції розвитку

народних художніх промислів на тривалий період; скорочення матеріальної бази та її недостатній технологічний потенціал для розвитку виробництва; труднощі зі збутом продукції народних художніх промислів через недосконалу маркетингову діяльність; недостатній рівень підготовки кадрів; відсутність єдиної системи, яка б об'єднала на основі кластерного підходу зацікавлені сторони; наявність в продажу значної кількості виробів низької художньої якості і підробок (переважно азійського походження – В'єтнам, Індонезія, Китай, Пакистан); перекіс в бік виготовлення сувенірної продукції. У цьому контексті в кластер мали б входити виробники виробів народних художніх промислів і ремесел, художники, освітні заклади, організації торгівлі та збуту, культурні інституції, що займаються проведенням етнокультурних заходів громадські організації та органи державної влади тощо. Критерієм ефективності функціонування кластеру мав би бути високий і тривалий попит на пропоновану продукцію, характерними ознаками якої були б висока якість і креативність вирішення.

Оскільки народні художні ремесла мають глибинні корені в історії та культурі етносів, то з метою збереження цих коренів, їх індивідуальності та самобутності та відродження розробляються відповідне законодавство та заходи. Зокрема, в Україні функціонування осередків народних художніх промислів здійснюється на основі низки нормативно-правових актів і програм, завданням яких є стимулювання розвитку народних художніх ремесел і промислів. Сьогодні їх є вже значна кількість (наприклад, Закон України “Про народні художні промисли”; Постанова Верховної Ради України “Про збереження та розвиток народних художніх промислів України в ринкових умовах”; Указ Президента України “Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні”, Концепція Державної програми збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на 2006—2010 рр. та інші), проте серед них бракує концепцій і програм стратегічного характеру та актів щодо діяльності меценатів, спонсорів, зменшення податкового навантаження тощо.

В Україні функціонує велика кількість осередків народних художніх ремесел і промислів, де ще збережені традиції виробництва. Серед них є й унікальні ремесла, існування яких залежить від зусиль тих особистостей, що ними займаються (виготовлення гребінців з рогу, кожухарство, плетіння зі шкіри та ін.). Для деяких центрів на основі кластерного підходу створені програми підтримки, наприклад, для кластеру народних художніх промислів “Сузір'я” (Івано-Франківська обл., стимулює розвиток ліжникарства), кластеру з питань розвитку сільських територій “Сорочинський ярмарок” (Полтавська обл., популяризація продукції народних художніх промислів та активізація виробництва); проект кластеру народних текстильних промислів “Екологічний ракурс”. Завданням кластеру “Екологічний ракурс” є комплексне використання потенціалу текстильних ремесел для забезпечення регіонального розвитку і формування конкурентних переваг територій (м. Глиняни, Львівська обл.; с. Яворів, Івано-Франківська обл.; м. Богуслав, Київська обл.; м. Решетилівка, Полтавська обл.). Цей міжнародний довготерміновий етномистецький проект започаткований в 1998 році з метою довести життєздатність та ефективність діяльності кластерів. Сьогодні вже розроблено програму і концепцію розвитку кластеру до 2015 року. Проте, як зауважують Н. Мікула і О. Дацко, запропоновані моделі поки-що не змогли довести необхідність формування конкурентних переваг як продукції народних промислів загалом, так і окремих осередків, а причиною цього стану є те, що: “значна частина ініціатив щодо розвитку осередків народної творчості не реалізується через неефективні механізми актуалізації культурних і творчих ресурсів територій, а також через брак ключових законодавчих актів, стратегічних програмних документів і заходів, які повинні стимулювати цей процес (Закон України “Про меценатство”, Державної концепції розвитку культури тощо)” [2, с.216-217]. До неефективних механізмів актуалізації культурних і творчих ресурсів територій можна віднести зокрема існуючий підхід освітніх закладів до впровадження педагогічних технологій, спрямованих на розвиток креативності та творчості майбутніх фахівців художнього профілю.

Основною метою створення програм (проектів) в сфері народного мистецтва є збереження індивідуальності та самобутності результатів творчості, підвищення якості та конкурентоспроможності продукції майстрів та осередків, створення додаткових робочих місць. Як показує досвід інших країн, зокрема Росії, для реалізації цих цільових установок необхідно виконати такі основні завдання: удосконалення форм державної підтримки галузі, створення умов для творчої та підприємницької ініціативи, створення сприятливого середовища для реалізації та розвитку творчого потенціалу майстрів народних художніх ремесел і промислів, сприяння популяризації народного мистецтва, об'єднання зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств та організацій народних художніх промислів, індивідуальних майстрів, освітніх закладів, громадських організацій в галузі збереження та розвитку традицій народного мистецтва [3, с. 13-15]. Але якісна характеристика ефекту залежить від ступеня реалізації цих установок.

Розглядаючи перспективи розвитку народних ремесел в Україні, Н. Мікула і О. Дацко окреслили основні чинники, які на сучасному етапі гальмують їхній розвиток [2, с.219-220]. Одним з чинників є проблема із забезпеченням зміни поколінь народних майстрів і збереження традиційних технологій виробництва, які враховують аксіологічний підхід у формуванні конкурентоспроможності продукції і самих осередків народних промислів. Народні майстри переважно працюють в традиційних осередках народного мистецтва й дотримуються давніх традицій власних шкіл, які ґрунтуються на певних цінностях. Організація ж промислового виробництва крім збереження народних традицій ще й орієнтована на ринкові запити. У цьому контексті актуальності набуває вдосконалення підготовки фахівців для народних художніх промислів. Її особливістю є те, що апіорі фахівці народних художніх промислів є творчими особистостями, проте в складних умовах конкуренції (навіть між самими майстрами, що виготовляють однакові вироби) виникає потреба у креативних рішеннях, які вирізняли б продукцію серед подібної, тим більше тієї, що фактично є підробкою. Важливим моментом у цій ситуації є

розуміння сутності творчості й креативності та їх ролі у підвищенні ефективності народних художніх промислів як культурної індустрії.

Як вважає П.Попов, відмінність між творчістю і креативом полягає в тому, що творчість породжує дещо якісно нове, неповторне та унікальне з суспільно-історичної точки зору, а креативність є технологічною компонентою творчості [4]. Креативність є вродженою здібністю кожної людини, а креатив – це інноваційна діяльність, частковим випадком якої є творчість. У контексті готовності людини до інноваційної діяльності, елементами якої є креативність і творчість, викликає занепокоєння той факт, що засвоєння соціального досвіду учнями в процесі навчання в школі (а студентами у вузах) сприяє формуванню позиції конформізму, який У.Еко розглядає, як “прояв нездатності середньої людини звільнитися від формальних систем, що нав'язані їй ззовні, а не набуті завдяки власному дослідженню реальності, ... результат пасивного засвоєння тих норм розуміння і судження, які ототожнюються з “хорошою формою” ... на рівні естетичних смаків і педагогічних принципів” [9]. Опозицією до креативності стає репродуктивність, тобто робота за шаблоном чи схемою, незалежно від галузі застосування.

Те, що сьогодні багато говориться про творчу особистість, про потребу підвищення власної творчої активності, про підготовку творчих працівників тощо потребує конкретизації. У цьому аспекті важливим є висновок про те, що “стратегії творчих (чи креативних) індустрій ґрунтуються на соціальному і технологічному феномені підвищення кількості творчих людей в будь-якій сфері, що дозволяє значно швидше реагувати на потреби ринку, легше освоювати нові реальності, пристосовуватися до них і створювати принципово нові продукти, які будуть затребувані не лише сьогодні, але й завтра, й післязавтра. Окрім того, цей підхід ґрунтується на визнанні факту, що творчість може бути не лише “високою”, але й “середньою”, й “низькою” [1, с.133]. Тому організація роботи в кластері як багатокомпонентному процесі спрямована на творчість в середині тих елементів, що є рушійною силою джерела конкурентної переваги, а чисельні технологічні розриви між різнохарактерними процесами всіх елементів заповнюються різного ступеню креативністю. Як

цілісність кластер утримується за рахунок високої частки креативності та внеску великої кількості творчих людей.

Креативні рішення є результатом функціонування певних типів мислення та характеру, які необхідно розвивати не лише на індивідуальному рівні, але й в суспільстві. Креативність є джерелом усього нового, тому її цінують, заохочують і намагаються використати. Оскільки креативність як багатоаспектний феномен пов'язана зі стилем життя, розвитком вольової сфери, стилями і формами спілкування з людьми, новими умовами праці, рівнем культури й освіченості, новими підходами в освіті, очевидно, що її розвиток потребує креативного середовища. Для створення креативного середовища необхідно значною мірою позбутися у мисленні стандартності, сприяти виявленню характерності, індивідуальності та особливості, розвивати критичне мислення. Сьогодні останнє розвивається за логікою навчального предмету і переважно час від часу (несистемно). Все це наводить на думку про важливість проблеми організації навчання та середовища, які сприятимуть підвищенню креативності, на забезпечення зв'язку в системі “молодь–освіта–розвиток регіону”.

Створення креативного середовища в регіоні, в якому джерелом конкурентної переваги є народне мистецтво, пов'язане з проблемою професійної підготовки фахівців художнього профілю в системі неперервної освіти, нового змісту професійно-художньої освіти та науково-методичного забезпечення. Як зазначає В. Радкевич, неперервність професійно-художньої освіти розглядається як комплекс державних і приватних навчальних закладів художнього профілю, що забезпечують організаційну і змістовну єдність, наступність і взаємозв'язок усіх ланок професійно-художньої освіти з урахуванням актуальних і перспективних суспільних та економічних потреб, особистісних прагнень і можливостей. У цьому комплексі на основі інтеграції освітньо-професійних програм і послідовності оволодіння ними, починаючи від художньої і до вищої художньої школи, відбувається диверсифікація професійно-художньої освіти протягом усіх наступних циклів професійної кар'єри фахівця. Розвиток творчих здібностей та оволодіння знаннями і

вміннями певного фахового рівня в галузі мистецтва взагалі і народного зокрема в системі ПТО, окрім спеціалізованого ПТНЗ, забезпечується також художніми школами, Будинками творчості, Малими академіями мистецтв, в яких реалізуються освітньо-професійні мистецькі програми [6, с.204–205].

Багаторічний досвід участі автора в роботі центру художньої, художньо-прикладної і технічної творчості – Будинку техніки – в системі професійно-технічної освіти Львівської області дає підставу для висновків щодо внеску ПТО області у підвищення креативності регіону. Творча група педагогів на чолі з методистом складає орієнтовний план проектів, які будуть виконані з конкретного напрямку роботи. Кожен учень разом з керівником гуртка впродовж навчального року працюють над розробкою творчого проекту. Під час роботи над проектом учень наповнює його особистісним змістом, а художній рівень виконання коригується методичною допомогою педагога. Оприлюднення результатів творчості учнів ПТНЗ в галузі художньої, художньо-прикладної та технічної творчості відбувається у форматі виставки, яка проходить, як яскравий захід. Концепт виставки, її візуалізація та представлення досягнень широкому загалу орієнтують на серйозне контентне наповнення, яке відповідає вимогам часу. Успіх такої виставки обумовлений актуальністю тематики, цікавістю до креативних рішень, нових технік і технологій, що були реалізовані учнями. Щорічний огляд творчих здобутків ПТО області дає підстави стверджувати про позитивні якісні зміни. Значна частина випускників ПТНЗ художнього профілю продовжує вдосконалювати фахову майстерність в умовах навчання вищої школи, а також на відповідних підприємствах.

Отже, підсумовуючи розгляд важливості застосування нових підходів до організації підготовки фахівців для народних художніх промислів на прикладі кластерного підходу, можна зробити такі висновки. Народні художні промисли як культурна індустрія мають високий потенціал конкурентоспроможності. Підприємства відповідного профілю можуть стати ядром кластеру, якщо будуть здатними підтримувати конкурентоспроможність своєї продукції у перспективі. Вирішення цього стратегічного завдання актуалізує потребу вдосконалення професійної підготовки фахівців для народних художніх промислів, в основу

якої покладено розвиток творчості та креативності в умовах креативного середовища навчального закладу. Важливу роль у відтворенні традицій народного мистецтва та його сучасного трактування відіграють гуртки, які працюють в усіх професійно-технічних навчальних закладах незалежно від профілю підготовки, де учні займаються за бажанням. Випускники, які чітко розуміють значення власної креативності для досягнення успіху, у подальшому швидше інтегруються в професійну діяльність.

Література

1. Креативная лаборатория: диалог творческих практик : монография / ред.-сост. О.А.Карлова. М. : Академический Проект, 2009. – 476 с.
2. Мікула Н. Кластер народних промислів у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності регіону /Н.Мікула, О.Дацко [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mep/2011_12-13/9Mikula.
3. Организационно-правовые основы деятельности, государственная поддержка и особенности бухгалтерского учета при организации народных промыслов и ремесел : методические рекомендации / Респ. сель-хоз. потреб. обслуж. кооператив “Содействие”, Казенное унитарное предприятие Чувашской Республики “Агро-Инновации”. – Чебоксары, 2009. – 147 с.
4. Попов, П. В. Творчество и креативность как элементы инновационного процесса / П. В. Попов [Электронный ресурс] // Теория креакратии. Электрон. Режим доступа : www/kreakratia.ru, 2003.
5. Портер М. Настанови, цінності, вірування і мікроекономіка добробуту / М. Портер// Незалежний культурологічний часопис “І”. — 2008. — № 53. — С. 34—47.
6. Радкевич В. Ступенева професійно-художня освіта в Україні як педагогічна система / В.Радкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/metodser/111/16>.
7. Чегусова З. Роль символу, знака, міфу в професійному декоративному мистецтві України на межі ХХ–ХХІ століть / З. Чегусова //

Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії : зб. наук. пр. — К. : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2008. — Вип. 8. — С. 146-151.

8. Чужиков В. І. Креативний регіон у креативній моделі регіонального розвитку / В.І. Чужиков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chtei-knteu.cv.ua/zmi.php>.

9. Эко У. Открытое производство / У. Эко. — СПб. : Академический проект, 2004. — с. 169—170.